

Kur'ân'ın Bazı Aşırılıklar Karşısındaki Tutumu*

- *Islam's Approach to Daily Life and Its Attitude Against Extremities-*

Hasan Bulut**

Atıf/Citation: Bulut, Hasan. "Kur'ân'ın Bazı Aşırılıklar Karşısındaki Tutumu / Islam's Approach to Daily Life and Its Attitude Against Extremities". *Mesned: İlahiyat Araştırmaları Dergisi / Journal of Mesned Divinity Researches*, (Güz 2019-2): 525-544.

Öz:

Mevcutatın en değerlisi ve istidatça en donanımlısı kabul edilen insanoğlu, akli ve imanı sayesinde Allah (cc) nezdinde bir ehemmiyet kesbetmiş, nefsanî duyguları ve küfrü sebebiyle de en değersiz konuma düşmüştür. Kur'ân, insanın bu duruma düşmemesi için itikadî ve amelî konularda ona yol göstermiş, günlük hayatın birçok alanında emir ve tavsiyelerde bulunmuş, yeme, içme, giyinme, konuşma ve yürüme konusunda şer'î bir sınır ve adap belirlemiş, bunlara riâyet edilmesini emretmiştir. İslam, bedenini yeme ve içmeden mahrum bırakarak ölüme terk etmeyi insana yasakladığı gibi, aşırı derecede yiyip içmeyi de isrâf saymıştır. Erkek ve kadının örtünmesini ve güzel görünmesini emreden Kur'ân, bu hususta insanın aşırı gitmesini uygun görmemiş ve itidal üzere hareket etmesini tavsiye etmiştir. İslam, istenen ve istenmeyen konuşma ilkelerini belirlemiş, ideal yürüme tarzının bile nasıl olması gerektiğinden söz ederek her türlü aşırılıktan insanı sakındırmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Kur'ân, İfrât, Tefrît, Vasat, Günlük Hayat.

Abstract:

Considered as the most valuable and the most equipped of the beings, the human has gained importance in the sight of Allah thanks to his intelligence and faith and has become the most worthless position because of his self-sentimental feelings and unbelief. Qur'an, has guided him in religious and practical matters in order not to fall into this situation. Islam has given orders and recommendations to human beings in many areas of daily life, has established a religious boundary and rules in respect of eating, drinking, dressing, speaking and walking, and has ordered them to be followed. Islam prohibits people from leaving their bodies to death by depriving them of eating and drinking, as well as insulting excessive eating and drinking. Qur'an, which ordered men and women to be covered and to look beautiful, did not approve of excessive human beings and recommended to act for moderation. Islam, has determined the principles of desired and unwanted speech, and has avoided all kinds of extremes by talking about how the ideal way of walking should be.

* Bu makale, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Bilim Dalında hazırladığımız doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Dr., Malatya Battalgazi Orduzu Nadire Dernek Ortaokulu Müdürü, hasanbulut1244@gmail.com, ORCID: 0000-0001-2345-6789

Key Words: Islam, Qur'an, Ifrât, Tafrît, Mediocre, Daily Life.

1. GİRİŞ

İnsanın yemesi, içmesi, giyinip kuşanması ve çevresiyle münasebette bulunması, beşer olmasından kaynaklanmaktadır. Günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası olan bu gereksinimler karşılanırken ifrât-tefrîte girildiği gibi, vasat ve itidal merkezli davranış örnekleriyle de karşılaşılmaktadır. Müslümanlar yaşantılarında vasat davranış yolunu takip etmekle mükelleftir. Zira insanlık için en iyi örnekler olarak takdim edilen Peygamberler, ilahî mesajları tebliğde ve kendi hayatlarına uygulamada mutedil bir yol takip etmiş, dinin emir ve yasaklarını ifrât ve tefrîte sapmadan uygulamışlardır.¹

Hz. Peygamber, sürekli oruç tutarak kendisine eziyet eden ve ailesini ihmal eden sahabeyi ikaz ederek yeme ve içme konusunda itidale davet etmiştir. Allah'ın, mal verdiği kimseler üzerinde nimet ve ikramını görmek istediğini² hatırlatan Hz. Peygamber, insanlar için yaratılan ziynet eşyaları, temiz ve hoş rızıkları haram kılanları Kur'ân'ın ifadesiyle (Bkz. A'râf: 7/31) yermiştir.

Kur'ân, cennete de cehenneme de girmeye insanın dilinin sebep teşkil ettiğini beyan etmiştir (Bkz. Mâide: 5/64). Peygamber (sas) de, marufu emretmek, münkere engel olmak ve Allah'ı zikretmek dışındaki tüm sözlerin, insanın aleyhine olabileceğini haber vermiştir.³ Kur'ân, yüksek sesle konuşmaktan sakındırarak yumuşak konuşmayı, yürüyüşte tabii olmayı emretmiş ve kibirle kasıla kasıla yürümeyi yasaklamıştır. (Bkz. Lokmân: 31/19) Dolayısıyla İslâm, yeme, içme, giyinme, konuşma ve yürüme konularında aşırılıktan uzak bir duruş sergilemeyi her zaman tavsiye etmiştir.

2. YEME VE İÇMEDE AŞIRILIK

İnsan, ruh ile bedenden müteşekkil bir varlıktır. O, ruhsal hayatı için nasıl ki Allah'ı zikretmeye ihtiyaç duyuyorsa, bedensel hayatının idamesi için de

¹ Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân* (çev.: Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu), Dünya Yay., İstanbul 1991, 1/131.

² Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi* (trc.: Osman Zeki Mollamehmetoğlu), Yunus Emre Yay., İstanbul, trz., "Edeb", 54.

³ Tirmizî, "Zühd", 63; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen* (thk.: M. Fuâd Abdulbâki, Kahire 1952, "Fiten", 12.

yemek, içmek zorundadır.⁴ Lakin dinimizde her şeyin bir sınırı ve ölçüsü olduğu gibi yeme ve içmenin de bir adabı ve şer'î bir sınırı vardır. Nimesi saçıp savurmak, helal olan yiyeceklerden aşırı derecede yemek veya haram olanlarını tüketmek bu hususta ifrâta sapmak anlamını taşıdığı gibi, ölmek üzere olduğu halde yememek ve helal rızkı kendine haram kılmak da tefrîte düşmek anlamına gelir.⁵

Kur'ân, yeme ve içme konusunda vasat bir tutum gösterilmesini istemiş, kişiyi ölüme götürecek tarzda hiç yememenin tefrît, saçıp savurmak suretiyle israfa bulunmanın da ifrât olduğunu ortaya koymuştur: "*Ey Âdemoğulları! Her namaz vaktinde mescide giderken, süsünüz olan elbisenizi giyinin. Yiyin, için fakat isrâf etmeyin; çünkü Allah isrâf edenleri asla sevmeyiz*" (A'râf: 7/31). Âyetteki "*Yiyiniz, içiniz*" ifadesi ile ilgili iki görüş beyan edilmiştir: Birincisi, Cahiliye Arapları hac yaparlarken pek az yemiş ve içmiş, yaptıkları haccın faziletini artırmak için et ve iç yağlarını da tüketmemişlerdir. İkincisi, Cahiliye Arapları, Allah'ın (cc) kendilerine davarların karınlarındaki yavruları haram kıldığını ve "Bahire", "Saibe" gibi hayvanların da kendilerine haram olduğunu söylüyorlardı. Yüce Allah, onların bu hususlardaki görüşlerinin yanlış olduğunu açıklamak için bu âyeti inzal buyurmuştur. Bu, Ebû Bekr el-Esamm'ın görüşüdür. Burada kendileri için mübah kılınan yiyecekleri tüketmemekle Cahiliye Araplarının tefrîte düştüklerine imada bulunulmuştur.⁶

"*Yiyiniz, içiniz*" emri, her zamanı, tüm yiyecek ve içecekleri içeren mutlak bir ifadedir. Zira yeme- içmedeki temel kural, aksi bir delil bulunmadıkça, her durumda her türlü yiyecek ve içeceğin helal olmasıdır. Akıl da bunu destekler mahiyettedir. Çünkü faydalı şeylerde aslolan helallik ve mübahlıktır.⁷ Neticede helali haram, haramı da helal kılmak İslam dinince aşırılık olarak telakki edilmiştir. Ayrıca bu âyette ölçüyü kaçırarak ifrât ve tefrîte düşen insanın, günahkâr ve cehennemlik⁸ olacağına da vurgu yapılmıştır.⁹

⁴ Yüksel Salman ve diğerleri, *Hiz. Peygamber'in Örnekligi, İslâm'ın Sosyal Dayanışma ve İsrâfa Bakışı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, 157.

⁵ Celal Yeniçeri, *İslam Açısından Tüketim ve Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, 84.

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ümer Fahrüddîn er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb (Tefsir-i Kebir)* (çev.: Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), Akçağ Yay., Ankara 1990, 10/ 345.

⁷ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, 10/ 346.

⁸ Muhammed b. Alî b. Muhammed Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr el-Câmiu Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmî't-Tefsîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, 2/ 200.

⁹ Ebuseyf Çiftçi, *İslam'da İsrâf ve Lüks*, Elif Matbaacılık, Ankara 1972, 50.

Kur'ân, ölüm tehlikesi bulunan bir kimsenin helal yiyeceklere erişimi mümkün olmadığı takdirde, yenilmesi haram olan yiyeceklerin zaruret miktarınca yenilmesini tavsiye etmiştir: “O size leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın etini haram kıldı. Kim çaresiz kalırsa bunlardan yemesinde günah yoktur. Allah gafurdur, rahimdir” (el-Bakara: 2/173). Hatta bu âyete göre, bulunduğu haram yiyecek ve içeceği kullanmayarak ölen birinin intihar ederek günahkâr olabileceği görüşü mevcuttur.¹⁰

Yüce Allah, mümin kullarına rızık olarak verdiği temiz ve helal şeyleri yemelerini ve kendisine şükretmelerini emretmektedir. Hatta helal yemenin, duanın ve ibadetin kabulüne; haram yemenin ise, duanın ve ibadetin kabul olmamasına sebep teşkil ettiği söylenmektedir.¹¹ Allah (cc), bazı rızıkları helal, bazılarını ise haram kılmıştır. Haram olanlar; kesilmeden ölen veya öldürülen hayvan etleri, kan, domuz eti ve yağı, Allah'tan başkası adına kesilmiş olan şeylerdir. (Bkz. el-Bakara: 2/173) Cahiliyye döneminde kurbanlar; putlar, fal okları ve Allah'a şirk koşularak kesilmiş olanlar adına kesildiği için haram sayılmıştır. Yukarıdaki âyette haramlar belirtildikten sonra, zorunlu hallerde bunlardan bir miktar yenilebileceği ifade edilerek insan hayatının idamesine verilen öneme dikkat çekilmiştir.¹² Kur'ân'ın bazı yiyecekleri haram kılmasının yanı sıra Sünnet de bazı yiyecekleri haram kılmıştır.¹³

Kur'ân'da helal yiyecek ve içeceklerin kullanılması emredilmiş, mefhumu muhalifinden de bunların, kendilerine haram kılınmaması gerektiği vurgulanmıştır: “Allah'ın size rızık olmak üzere yarattığı şeylerden helâl ve temiz olarak yiyin. Kendisine inandığımız Allah'a karşı gelmekten sakının” (el-Mâide: 5/88). Başka bir âyette ise, helal nimetlerin haram kılınması tefrît kapsamında değerlendirilen bir aşırılık olduğuna, haddinden çok yemenin de ifrât kapsamında ele alınan bir isrâf çeşidi olduğuna işaret edilmiştir: “Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o güzel ve temiz nimetleri kendinize haram kılmayın, haddi de aşmayın! Çünkü Allah haddini aşanları asla sevmeyiz.” (el-Mâide: 5/87).

Helal yiyecek ve içecekleri kendilerine haram kılmaya kalkışan ve sonradan bu kararlarından vazgeçen sahabeyi Hz. Peygamber tasdik etmiştir: İbn Zeyd ve Zeyd b. Eslem'den rivâyet edildiğine göre bir gün Abdullah b. Revâha,

¹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 5/ 21.

¹¹ Ebû'l-Fidâ İmaduddîn İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm* (thk.: Sâmi b. Muhammed Selâme), Daru't-Tayyibe li'n-Neşr, 1420/ 1999, 3/ 678.

¹² İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/ 678-679.

¹³ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, (trc.: Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1988, “Vasâye”, 23.

Hız. Peygamber'in yanında iken akrabalarından birisi onun evine misafir gelir. Bir süre sonra eve gelen Abdullah b. Revâha eşine, misafirine yemek ikram edip etmediğini sorar. Eşi: "Yemek az idi. Senin gelmeni bekledim" der. Misafirine ikramda bulunulmamasına sinirlenen Abdullah, eşine: "Misafirimizi benim yüzümden aç olarak hapsettin. Eğer tadarsam senin yemeğın bana haram olsun" deyince eşi de: "Sen yemedikçe eğer ben de yersem o yemek bana da haram olsun" diyerek and içer. Abdullah ve eşi arasındaki konuşmaları duyan misafiri: "Siz yemedikçe o yemek bana da haram olsun" der. Misafirin bu tutumu üzerine Abdullah eşine: "Getir yemeği. Besmele çekin ve yeyin" deyip yemeği yer. Sabah olunca da Hız. Peygamber'e gelip akşam evde olanları haber verir, O (sas) da: "Güzel yapmışsın" buyurur. Bunun üzerine "Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz..." (el-Mâide: 5/89) âyetine kadar olmak üzere "Ey iman edenler, Allah'ın size helal kılmuş olduğu hoş ve temiz şeyleri kendinize haram kılmayın ve haddi aşmayın..." (el-Mâide: 5/87). âyetleri inzal olur.¹⁴ Hız. Peygamber'in yukarıda anlatılan olayın akabinde sahabeyi tasdik ettiğini görmekteyiz ki, bu da itidali emrettiği anlamına gelmektedir.

İslam'da gayrı meşru yollarla kazanılmış malın kullanılması, tıpkı zati itibariyle haram olan malın kullanılması gibi haram sayılmaktadır. Konuyla ilgili âyette, haksız kazancın intihar olarak değerlendirilmesi dikkat çekicidir: "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda meşru olmayan yollarla yemeyin. Karşılıklı hoşnutluk ile yapılan bir ticaret yapmanız ise, elbette meşrudur. Sakın haram yiyerek, başkasının hakkını gasp ederek kendinizi öldürmeyin. Allah size pek merhametlidir" (en-Nisâ: 4/29). Burada batıl yollar ifadesi; hırsızlık, hainlik, gasp etmek, kumar, faiz, geçersiz (haksız) mübadeleler ve sefihlik gibi bütün gayr-ı meşru sebepleri ve maksatları kapsamaktadır.¹⁵

Peygamber (sas) bir hadisinde yeme içme konusunda isrâf sayılacak derecede aşırı gitmenin zararlarına dikkat çekmekte, insan sağlığı için güzel bir ölçü getirmektedir: "İnsanoğlu, karnından daha şerli bir kap doldurmamıştır. İnsana belini doğrultacak birkaç lokma yeter. Eğer mutlaka yemesi gerekli ise, midesinin üçte birini yemeğe, üçte birini içmeğe, üçte birini de nefes almaya ayırsın."¹⁶ Aşırı yemenin insan sağlığına ne kadar zararlı olduğu modern tıbbın

¹⁴ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Camîu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (nşr.: Ahmed Muhammed Şakir), Muessetu'r-Risale, Kahire 1420/ 2000, 5/ 9; Suyûtî, Celâleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekr, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bil-Me'sûr*, Ocak Yay., İstanbul 2012, 3/ 143.

¹⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (thk.: Abdusselâm Muhammed Alî Şâhîn), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1428/ 2007, 3/ 127.

¹⁶ Tirmizî, "Züh'd", 47; İbn Mâce, "Et'ime", 50.

da açıkça ortaya koyduğu bir husustur.¹⁷ Peygamber'in (sas) tedaviye yönelik rivayetlerinin yanı sıra mide ile ilgili bu hadisinin, koruyucu hekimlik yönüyle önem arz ettiği aşikârdır. Mideyi tıka-basa doldurmanın sağlığın bozulmasına, beden ağırlaşıp tembellişmesine, uykunun ziyadesine ve buna bağlı olarak da, dini ve dünyevi işlerin zarar görmesine sebep teşkil etmektedir. Aşırı derecede yemek yemenin, aynı zamanda dünya nimetini çokça istemede bir çeşit tatminsizlik ifadesi olduğu da belirtilmektedir. Hadiste belirtilen tavsiyelere uyulduğu takdirde söz konusu olumsuzlukların büyük oranda kalkacağı, buna karşılık kişiye beden ve ruh sağlığı olarak canlılık kazandıracağı bilinmektedir.¹⁸ Bu hadisteki ölçüye göre, yemek ve suya midenin üçte birini ayırmak tefrît, üçte üçünü doldurmak ifrât, üçte ikisini doldurmak ise vasat olarak değerlendirilebilir.

Kur'ân'da çok yemenin ve içmenin, kâmil bir müminin niteliği olmadığı ve bunların, inkâr edenlerin belirgin vasıfları olduğu dile getirilmiştir. (Bkz. Muhammed: 47/12). Rızık kullanma konusunda aşağıda meâli verilen âyette ifade edildiği üzere bu konuda ifrâta gidilmemesi, mutedil olunması gerektiği vurgulanmıştır: *"O halde size verdiğimiz rızıkların en hoş ve temiz olanlarından yi-yin, ama bu hususta aşırı gitmeyin, yoksa gazabım tepenize iniverir. Kimi de gazabım çarparsa artık o uçuruma düşmüştür"* (Taha: 20/81). Neticede İslam dini, her hususta aşırıya gitmeyi yasaklamış özellikle insan sağlığını korumayı amaç edinmiş ve yeme-içme hususunda itidali tavsiye etmiştir.

3. GİYİNMEDE AŞIRILIK

İnsanoğlunu hayvanlardan farklı kılan bir özelliği, onu sıcak-soğuktan koruyan, edep yerlerini örten ve aynı zamanda süs amaçlı kullanabileceği bir giysiye ihtiyaç duymasıdır. İslam, yeme ve içmeye bir ölçü getirdiği gibi, giyim konusunda da vasat bir yol takip etmiştir.

Kur'ân'da süs eşyası olarak da nitelendirilen elbisenin giyilmesi emredilmiştir: *"Ey Âdemoğulları! Her namaz vaktinde mescide giderken, süsünüz olan elbisenizi giyinin. Yi-yin, için fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri asla sevmeyiz. De ki: "Allah'ın, kulları için yaratıp ortaya çıkardığı ziyneti, temiz ve hoş rızıkları*

¹⁷ Mehmet Soysaldı, "Kur'ân'da İsrâf Kavramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Dergisi*, Samsun 2005, sayı 18-19, 117.

¹⁸ Bkz. Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, Beyrut 1414/ 1994. 9/ 48-49; Munâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'is-Sağîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012, 5/ 502; Mubârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-Ahvezî Şerhu Câmi'it-Tirmizî*, Beyrut 1410/ 1990, 7/ 44.

haram kılmak kimin haddine? De ki: "Onlar, dünya hayatında (iman etmeyenlerle birlikte) iman edenlerindir. Kıyamet günü ise yalnız müminlere mahsustur. İşte Biz, bilip anlayan kimseler için, âyetleri bu şekilde beyan ediyoruz" (A'râf: 7/31-32). Bu âyetin nüzûl sebebi ile ilgili İbn Abbas şöyle bir rivayette bulunmuştur: "Cahiliyye Arap kabileleri, Ka'be'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Bunu, erkekleri gündüz, kadınları da geceleyin yaparlardı. Minâ'da mescide, ibadet ettikleri yere geldiklerinde, elbiselerini tamamen çıkararak, o yere soyunmuş olarak girer ve 'Biz, içinde (giyinik iken) günah işlediğimiz elbiselerle tavaf (ibadet) etmeyiz' derlerdi. Bazıları da şöyle derlerdi: 'Biz bunu, uğur sayarak yapıyoruz. Elbiselerimizi soyup attığımız gibi, günahlarımızdan da arınıp kurtulmuş oluyoruz.' Onların kadınları, Hums kabilelerinden olan Kureyşlilere karşı örtünmek için böğürlerinden aşağı bir örtü takarlardı. Çünkü Kureyşliler böyle yapmıyorlardı. Onlar, elbiseleri ile ibadet ediyor, yaşayacak kadar yiyor, et ve iç yağı yemiyorlardı. Bundan dolayı, Müslümanlar, 'Ya Resûlallah, bizim böyle yapmamız daha münasiptir' deyince, Cenâb-ı Hak bu âyeti indirmiştir."¹⁹ Mezkûr âyette izah edildiği üzere üstünü örtmeye gücü yeten bir kimsenin avret mahallini örtmeyip açık bulundurması aşırılık olarak gösterilmiştir.

Ayrıca yukarıda geçen âyette, suya girerken de meşru giyim-kuşama riâyet edilmesi ve vasat yoldan gidilmesi ima edilmektedir. Bunun yanında insanlık şerefine, bu vasat yolu takip etmekle muhafaza edileceği, bu hususta ifrâta düşmenin ise, insanlığa ve ahlâka karşı bir başkaldırı niteliği taşıdığı, bu durumun Allah'ın (cc) azabını celp etmek için yalnızca bir vasıttan ibaret olacağı anlatılmaktadır.²⁰

Kullanılması haram olan elbiselerin giyilmesi ifrât olduğu gibi, farz olan giyinmenin terk edilmesi de tefrîttir. Mübah giyinme şekli, kişiden kişiye veya toplumdaki topluma farklılık arz edebilir. Buna göre her fert ve her toplum kendine uygun olan şekli, tercih edip etmeme konusunda muhayyer bırakılmıştır.²¹ Zengin birisi için mübah olan bir elbise, fakir için mekruh veya haram olabilir. Herkes haline ve servetine göre harcamada bulunur. Fakir kimselerin zenginlere özenerek isrâfa kaçmaları doğru değildir. Bununla birlikte her hususta olduğu gibi bu hususta da zenginlerin, maddi durumu elverişli olmayan

¹⁹ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, 10/ 344; Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk.: Es'ad Muhammed et-Tayyib), Mektebetü'l-Asriyye, trz., 5/ 1464.

²⁰ Çiftçi, *İslam'da İsrâf ve Lüks*, 69.

²¹ Yeniçeri, *İslam Açısından Tüketim ve Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi*, 189.

kimseleri kışkandıracak tarzda giyinip kuşanmalarının da bir aşırılık olduğu açıktır.²²

Yukarıdaki âyette, elbisenin ziynet ve süs olarak isimlendirilmesinden hareketle, güzel giyinmenin her insanın bütçesine göre tavsiye edilen vasat bir davranış olduğuna da işaretle bulunulmuştur. Öte taraftan aşırı pahalı giysiler giymenin, ifrât; imkânı varken bayağı ve adi şeyler giymenin de cimrilik kapsamında tefrît olduğu ima edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (sas), karşısına pejmürde bir elbiseyle çıkan zengin birine şu uyarıda bulunmuştur: “Allah, sana mal verdiyse, O'nun nimet ve ikramı üzerinde görülmelidir.”²³ Bu hadise göre zengin birinin temiz ve aşırıya kaçmamak şartıyla güzel giyinmesi, kendisine verilen nimetin şükrünü ifa ettiğini göstermektedir.

Giyim-kuşamdan maksat, erkek ve kadının avret mahallerini örtmesi ve güzel görünmesidir. Lakin bazı insanların giyim-kuşamlarına istenilen düzeyde önem göstermeyerek tefrîte düştükleri, bazılarının ise, tutum ve harcamalarında daha güzel görünmek için ifrâta saptıkları bir vakıadır. Oysa İslam'ın ortaya koyduğu ve uyulmasını istediği ölçü, bu iki yaklaşım arasında yer alan vasat bir duruştur. İslam, elbisenin şeffaf ve vücut hatlarını belli edecek tarzda dar olmaması gerektiğini emrederek insanlığa itidali tavsiye etmiştir.²⁴

4. KONUŞMADA AŞIRILIK

Kur'ân-ı Kerîm'de, konuşmanın nasıl olması gerektiğiyle ilgili istenen olumlu söz çeşitlerinden güzel ve yararlı olan kelime-i tayyibe'den söz edilmesinin yanı sıra, istenmeyen olumsuz söz çeşitlerinden çirkin ve zararlı olan kelime-i habîse'den de söz edilmektedir. Bu her iki söz çeşidini de Kur'ân, şöyle örneklemektedir: “Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir. Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar” (İbrahim: 14/24-27).

²² Çiftçi, *İslam'da İsrâf ve Lüks*, 70.

²³ Tirmizî, “Edeb”, 54.

²⁴ Dehlevî, Şâh Velîyyullah, *Hucetullâhi'l-Bâliğa* (trc.: Mehmet Erdoğan), Ankara 2003, 2/ 512, 516.

Yukarıdaki âyette kelime-i tayyibe tabiri, kelime-i tevhîd, iman, tesbih gibi zikirler, mümin insan, Kur'ân ve güzel olan her söz anlamında yorumlanmaktadır.²⁵ Hadîs-i şerîflerde de en güzel sözlerin, Allah'ın kelâmı Kur'ân'ın olduğu ifade edilmektedir.²⁶ Kelime-i tevhîdin ise, müminlerin söylediği en değerli söz olduğu,²⁷ bu sözleri söyleyen kişinin kalbinde imanun güzel bir bitki gibi kökleştiği, onun kökünün kalp ile tasdik, dalının dil ile ikrar ve semeresinin de ameller olduğu bildirilmektedir. Bu sebeple Mümin, kalbinde kök salan imanun gereği olarak daima güzel ameller işlemekte ve güzel sözler söyleyerek amellerini göğe doğru yükseltmektedir.²⁸

Farklı kelime ve sıfatlarla tabir edilen ve güzel söz kapsamında ele alınan birçok kelime Kur'ân'da mevcuttur. Bunlar: Hoş, meşru ve münasip söz anlamına gelen *kavl-i ma'rûf* (Bkz. el-Bakara: 2/235; en-Nisâ: 4/5); doğru ve isabetli söz anlamında *kavl-i sedîd* (Bkz. Ahzab: 33/70; en-Nisâ: 4 9); etkili ve dokunaklı söz anlamında *kavl-i belîğ* (Bkz. en-Nisâ: 4/9); yumuşak söz ve tatlı dil anlamında *kavl-i leyyin* (Bkz. Tâhâ: 20/43-44; Nahl: 16/125); saygı dolu güzel söz anlamında *kavl-i kerîm* (Bkz. İsrâ: 17/23); gönül alıcı söz anlamında *kavl-i meysûr* (Bkz. İsrâ: 17/28); sarsılmaz söz manasında *kavl-i sabit* (Bkz. İbrahim: 14/27); hak söz manasında *kavlu'l-hak* (Bkz. Meryem: 19/34); ortak söz ve uzlaşmaya davet eden söz anlamında *kelime-i sevâ* (Bkz. Âl-i İmrân: 3/64); kalıcı, ölümsüz söz anlamında *kelime-i bâkiye* (Bkz. Zuhruf: 43/26-28); en güzel söz anlamında da *ahsenu'l-kavl* (Bkz. Fussilet: 41/33) şeklinde gelen kelimelerdir.

Yukarıdaki âyetlerde verilen kavramların tümü, genellikle müminin muhataplarıyla konuşma üslubunu belirlerken; bilhassa bunlardan *kavl-i belîğ*, *kavl-i leyin*, *mev'iza-i hasen* ve hikmetli söz ifadeleri mürşid konumundaki kişilerin, irşad esnasında kullanması gereken üslubu ortaya koymaktadır.²⁹

Çirkin ve zararlı söz (kelime-i hâbise) çerçevesinde değerlendirilen sözcükler de Kur'ân'da farklı kelimelerle geçmektedir. Bunlar: Haktan sapan söz, yalan söz anlamında *kavli'z-zûr* (Bkz. Hac: 22/30); ikiyüzlü söz anlamında *lah-*

²⁵ Taberî, *Camiu'l-Beyân*, 16/ 567-568; Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ahmed, *el-Keşşâf ân Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Beyrut 1407, 2/ 519; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/ 491; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 3/ 106.

²⁶ Ahmed b. Şu'âyb en-Nesâî, *Sünen-i Nesâî* (trc.: Bedrettin Çetiner), Çağrı Yay., İstanbul 1992, "Sehv", 65.

²⁷ Buhârî, "Eymân", 18; İbn Mâce, "Edeb", 56.

²⁸ Taberî, *el-Camiu'l-Beyân*, 16/ 568.

²⁹ Lokman Bedir, "Genç Neslin Camilere Alışmasında/Alışmamasında Üslubun (Lisân-ı Hâl ve Lisân-ı Kâl'in) Etkisi", *Uluslararası Cami Sempozyumu*. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2018, sayı 2: 657.

*nu'l-kavl*³⁰ (Bkz. Muhammed: 47/30); yaldızlı sahte söz manasında *zuhrufu'l-kavl* (Bkz. En'âm: 6/112); çelişkili söz anlamında *kauli'l-muhtelif* (Bkz. Zariyat: 51/8); kötü söz anlamında *es-sû' mine'l-kavl* (Bkz. en-Nisâ: 4/148); kulaktan dolma batıl söz anlamında *zâhir mine'l-kavl* (Bkz. er-Ra'd: 13/33); çirkin söz manasında *münker mine'l-kavl* (Bkz. Mücâdele: 58/2); küfür sözü anlamında *kelimetü'l-kufr* (Bkz. Tevbe: 9/74); eğlence amaçlı boş ve yararsız söz anlamında *lehvu'l-hadis* (Bkz. Lokmân: 31/6); vebali büyük söz anlamında *kauli'l-azîm* (Bkz. İsrâ: 17/40) tabirleridir.³¹

Kur'ân'da, konuşma esnasında kaçınılması gereken hatalardan her biri yerine göre ifrât, yerine göre de tefrît kapsamında ele alınmaktadır. Konuşurken yapılan yanlışlıklardan biri, Kur'ân'da lağv olarak tabir edilen boş ve fuzuli konuşmadır. Allah (cc), müminleri şu özelliklerle nitelemektedir: “*Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler*” (Mü'minûn: 23/3). Bu âyetteki lağv, boş ve yanlış şeyler, Allah'ın hoş görmediği her bir şey, tüm günahlar, gereksiz söz ve fiiller, kizb, hakaret ve hayrı olmayan söz anlamında yorumlanmaktadır.³²

Hz. Peygamber konuyla ilgili bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “İnsanoğlunun bütün sözleri lehine değil, aleyhinedir. Ancak marufu emretmek, münkere engel olmak ve Allah'ı zikretmek hususundaki sözleri hariç.”³³ Burada ifade edildiği üzere, insanın ancak şu üç hususta konuşması aleyhine bir durum teşkil etmez. Bunların dışındaki konuşmalar mübah bile olsa ahirette karşılaşılabilecek hesabı uzatır, haram sözlere sebebiyet verir, sevapların azalmasına neden olur ve neticede cehennemde cezalandırılmaya bile yol açması muhtemeldir.

Kur'ân'da, bilgiye dayanmadan zan ve tahminle konuşmak (Bkz. Hucurat: 49/6; En'âm: 6/116), konuşmanın amele uygun olmaması (Bkz. Saf: 61/2-3), yalan konuşmak (Bkz. Tevbe: 9/119), ğıybet etmek (Bkz. Hucurat: 49/12), iftira da bulunmak (Bkz. Ahkâf: 46/28), nemime (laf taşımak) (Bkz. Kalem: 68/10-11), insanlarla, din ve dindarlarla dalga geçmek, onlarla alay etmek (Bkz. Hucurat: 49/11), hakaret ve bedduada bulunarak konuşmak, lanet etmek (Bkz. en-Nisâ:

³⁰ Buhârî, “Ahkâm”, 20.

³¹ Mustafa Öztürk, *Kur'ân'da Konuşma ve İlkeleri*, Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Türkiye), 2012, 55-86.

³² Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 19/ 10; Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Muhammed, *en-Nuket ve'l-'Uyûn (Tefsiru'l-Mâverdî)* (thk.: Seyyid b. Abdumaksûd b. Abdurrahîm), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trz., 4/ 46.

³³ Tirmizî, “Zühhd”, 63; İbn Mâce, “Fiten”, 12.

4/148) gibi söylemler çoğunlukla nehiy sigasıyla gelerek konuşmada sakınılması gereken yanlışlıklar olarak gösterilmiştir. İslam hukukçularının çoğunluğuna göre nehiy kavramı, yasaklanan fiilin haram kılındığını gösterir ve özel bir karine bulunmadıkça bu fiil, haramlık dışında bir anlama çekilemez. Karine varsa, yasaklama o karinenin gösterdiği manada anlaşılır.³⁴ İstenmeyen ve yasaklanan tüm bu tutum ve davranışlar İslam'da aynı zamanda aşırılık olarak telakki edilmiştir.

Konuşurken uyulması teşvik edilen kurallar ise Kur'an'da, vasat ve itidal yolu olan istikamet adı altında yer almaktadır. Bunlar da genellikle emir sigasıyla ifade edilmektedir. Cumhuriyet ulemaya göre "emir" kavramı, kaide olarak emredilen fiilin yerine getirilmesinin zorunluluğuna delalet etmektedir. Özel bir neden bulunmadıkça emrin vücuttan başka bir anlamda anlaşılması sahih değildir. Eğer karine varsa, emrin, karinenin işaret ettiği anlama yüklenmesi icap eder.³⁵ Hülasa, Kur'an'da konuşma adabı ve ilkeleri olarak emredilen kurallar da vasat yolu göstermektedir.

Dinimizce tavsiye edilen kurallardan biri de, konuşurken dili dikkatli kullanmaktır. Dil, hayrın anahtarı olabildiği gibi şerrin anahtarı da olabilir. Cennete girmeye de cehenneme girmeye de genellikle insanın dili sebep teşkil etmektedir. "Bir de Yahudiler, "Allah'ın eli bağlıdır" (rızkı vermekte cimrilik ediyor) dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lânete uğrasınlar!" (el-Mâide: 5/64). Bu âyete göre Yahudiler küfür, yalan ve iftiradan dolayı Allah'ın rahmetinden kovulmuşlardır.³⁶ Öte taraftan, imanları ve hakkı söylemeleri sebebiyle müminlerin cennetle müjdelendikleri belirtilmektedir:³⁷ "Dedikleri bu söze karşılık Allah onlara, devamlı kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İşte bu, iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanların mükâfatıdır" (el-Mâide: 5/85). Hz. Peygamber (sas) konuyla ilgili bir hadisinde, ağızdan çıkan bir sözün insanı kötü bir akıbetle nasıl uğratacağını şöyle beyan etmiştir: "Kul, Allah'ın hoşnut olduğu bir kelâmı önemsemeksizin söyler de Allah, o söz sebebiyle onun derecelerini yükseltir. Yine kul, Allah'ı gazaplandıran bir sözü hiç önemsemeksizin söyler de o söz sebebiyle cehennemin dibine yuvarlanır."³⁸

³⁴ Şa'ban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkıh)* (trc.: İbrahim Kâfi Dönmez), TDV Yayınları, Ankara 1996, 339.

³⁵ Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 328.

³⁶ Tâberi, *Câmiû'l-Beyân*, 3/ 50.

³⁷ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/ 166.

³⁸ Buhâri, "Rikak", 23.

Kur'ân'da istenen konuşma şekillerinden biri de güzel konuşmadır: “*İn-sanlara güzel söz söyleyin*” (el-Bakara: 2/83). Bu âyette de görüldüğü üzere, herhangi bir tahsis yapmaksızın, yani ayırım yapmaksızın insanlara güzel söz söylenmesi emredildiği gibi Hadis-i şerifte de güzel sözün bir tür sadaka olduğundan³⁹ söz edilmiştir.

Yumuşak konuşmak, İslam dininde tavsiye edilen konuşma ilkelerinden biridir. Allah (cc), Firavun'la konuşurken bile yumuşak söz söylemesini Hz. Musa'ya ve Hz. Harun'a emretmiştir: “*Firavun'a gidin. Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar*” (Tâhâ: 20/43-44). Firavun gibi zalim ve münkir bir insana karşı bile yumuşak söz söylenmesi emrediliyorsa, ne kadar günahkâr olursa olsun mümin birine yumuşak söz söylenmesi elbette daha elzemdir.⁴⁰

Kur'ân'da üzerinde en çok durulan konuşma ilkesi doğru konuşmaktır: “*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzelsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır*” (Ahzâb: 33/70-71). Bu âyette hayatın her alanında müminlerin yalandan uzak durmalarının ve dosdoğru söz söylemelerinin bir zorunluluk olduğu vurgulanmıştır.

Güzel, yumuşak ve doğru konuşmayı esas alan Kur'ân-ı Kerîm, konuşurken kullanılacak ses seviyesine de dikkat çekmiştir. Zira konuşmanın olmazsa olmazı sestir. Ses, kelimelerin taşıdığı manalardan daha fazlasını dinleyen kimseye ulaştırabilir; konuşanın coşkusal halini, amacını, tutumunu, ilgisini, konuya olan hâkimiyetini yansıtır. Bu sebeple sesin kullanılış biçimi ve niteliği çokça önem arz eder: “*Yürüyüşünde tabî ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!*” (Lokmân: 31/19). Bu âyette sesin ölçülü ve mutedil bir şekilde kullanılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Âyetteki sesi alçaltma emri, kısık sesle kimsenin anlayamayacağı fısıltı halinde konuşma anlamında değil, sesi vasat, ölçülü kullanma ve ifrâta meylederek gereksiz yere yükseltmeme manasında kullanılmıştır.⁴¹ Yapılacak konuşmada sesin duyulmayacak derecede alçaltılması, dinleyenlerle iletişime geçilmesine mani olacağı gibi; aşırı derecede yükseltilmesi de dinleyicileri yorar. Bu sebeple konuşmanın yapılacağı

³⁹ Buhârî, “Cihad”, 126.

⁴⁰ Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtubî, *el-Câmi' li Âhkâmî'l-Kur'ân*, (thk.: Ahmed Berdûnî, İbrâhîm Etfîş), Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire 1964, 11/ 199-200.

⁴¹ Bkz. Tâberi, *Câmiû'l-Beyân*, 20/ 146; İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tunus 1984, 21/ 168.

yere ve dinleyenlerin sayısına göre sesin şiddeti alçaltılmalı ya da yükseltilmelidir.⁴²

Yukarıdaki âyetten de anlaşılacağı üzere Kur'ân, her konuda olduğu gibi konuşmamızda da vasat ve mu'tedil olmamızı istemektedir. Çünkü böyle bir konuşma biçimi, maksadın gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Burada sesin tam kısılması tefrîte örnek gösterilmekte, sesin yükseltilerek merkep sesine benzetilmesi de ifrâta örnek gösterilmektedir. Olumsuz anlamda her iki uç nokta da dinimizce istenmeyen davranış modelleri olarak ortaya konulmaktadır.

Kur'ân'da adaletli konuşmak (Bkz. En'âm: 6/152), açık ve anlaşılır konuşmak (Bkz. el-Bakara: 2/242), yere, zamana ve seviyeye uygun konuşmak (Bkz. İbrahim: 14/4; Fussilet: 41/44), dikkatli ve sözün sonuçlarını hesaba katarak konuşmak (Bkz. Nur: 24/15), kelimeleri özenle seçmek ve yanlış anlaşılmalara fırsat vermemek (Bkz. Nisâ: 4/46), edebe riâyet ederek konuşmak (Bkz. Furkan: 25/72), musibetler ve olumsuzluklar karşısında dikkatli konuşmak (Bkz. el-Bakara: 2/155), en güzel şekilde tartışmak (Bkz. Nahl: 16/125), muhataba söz hakkı tanımak ve onu güzelce dinlemek (Bkz. Kâf: 50/37) gibi konuşma ilkeleri de İslam dinine göre uygun görülen vasat konuşma şekilleri olarak sunulmaktadır.

5. YÜRÜMEDE AŞIRILIK

İnsanın ilahî buyruklar doğrultusunda belli bir kalıba koyması gereken davranışlarından biri de yürüyüş biçimidir. Kur'ân, bu konuya gerekli hassasiyeti göstererek bir Müslümanın ideal yürüme tarzının ne olduğunu muhtelif açılardan ele almıştır.

Kur'ân-ı Kerim, yürürken ve konuşurken olması gereken edebi de öğretmektedir. O da dengeli yürümek ve bağırıp, çağırarak konuşmamaktır. Edeb içinde dengeli yürümenin ölçüsünü veren âyete baktığımızda şu ilkeleri görüyoruz: *"Yürüyüşünde tabî ol, orta yolu tut. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, kuşkusuz merkeplerin sesidir!"* (Lokmân: 31/19). Bu âyette Müslümanların, ifrât ve tefrîte düşmeden mutedil bir yürüyüşle yürümeleri gerektiği emredilmiştir. Abdullah b. Mes'ud (v.32/652-53), hayatın birçok alanında aşırılığı kendilerine düstur edinen Yahudilerin, yürürken bile koşmak suretiyle ifrâta saptıklarını,

⁴² Canan İleri ve diğerleri, *Sözlü ve Yazılı Anlatım*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1998, 64.

Hıristiyanların da çok yavaş, debelenir gibi yürüyerek tefrîte düştüklerini belirtmiştir.⁴³

Kur'ân, kibirle, çalımla ve kendini beğenmiş bir tavırla yürümeyi şiddetle yasaklamıştır: “Yeryüzünde gurur, kibir içinde ve kasıla kasıla yürüme! Zira (ne kadar büyüklenirsen büyüklen), sen ne yeri delip geçebilir ne de dağların boyuna erişebilirsin!” (İsrâ: 17/ 37). “Kibirli davranarak insanlara yüzünü dönme, yerde çalımlı çalımlı yürüme! Çünkü Allah kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimsele-ri asla sevmez” (Lokman: 31/18). Bu âyetlerde, ifrâta düşecek bir biçimde sevinmemek ve neşelenmemek, kendini beğenerek, kasıla kasıla yürümek gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁴ Bu şekilde yürümek Allah'ın ve insanların hoşlanmadığı hatta nefret ettiği bir davranıştır. Müfessirlerce bu şekildeki bir yürüyüş, kendisini rahatlatmaya çalışan psikolojik bir hastalık halinin ifadesi olarak da yorumlanmıştır.⁴⁵

Hz. Peygamber, bazı hadislerinde kibirle yürümeyi yasaklayarak böyle davranmanın kötü akıbetinden bizleri haberdar etmiştir: “Sizden önceki milletlerden birinde bir adam üzerindeki elbiselerle kendini beğenerek gurur ve çalımla yürürken birden bire yer onu yutuverdi. O artık orada kıyamete kadar debelenip durmaktadır.”⁴⁶ “Kim elbisesini kibirle sürüklerse kıyamet günü Allah o kimsenin yüzüne bakmaz.”⁴⁷

Çalımla yürümek genellikle yasaklanmış olmakla birlikte savaş esnasında müstehap kabul edilmiştir: “Allah, bu şekilde gurur ve çalımla yürümekten, savaş meydanı hariç başka bir yerde hoşlanmaz”⁴⁸ Bu hadiste ifade edildiği üzere, savaşta düşmanı korkutma amaçlı çalımla yürüme şeklinin tasvip edildiği belirtilmiştir.

Kur'ân'da, dedikodu yaparak yürümenin aşırılık olduğu, böyle bir davranışın Müslümanın niteliği olamayacağı ifade edilmiştir (Bkz. Kalem: 68/8-15). Örnek insanların nitelikleri verilirken, bunların vakar ve tevazu ile yürüyen

⁴³ Âlûsî, *Rûhu'l-Meanî*, 11/ 81.

⁴⁴ Taberî, *Camiû'l-Beyân*, 17/ 450; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/ 75; Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdullah Âlusi, *Rûhu'l-Meanî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'û'l-Mesânî*, (thk.: Alî Abdalbârî Atiyye), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1415, 8/ 50.

⁴⁵ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 4/ 2219.

⁴⁶ Müslim, *Sahîh*, (trc.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neşriyat, İstanbul 1973, “Libas”, 50; Tirmizî, “*Kıyamet*”, 47.

⁴⁷ Tirmizî, “*Libas*”, 9.

⁴⁸ Ebû'l-Hasen İzzuddîn İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahâbe* (thk.: Alî Muhammed Muavviz, Ahmed Abdu'l-Mevcûd), Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1996, 6/ 103.

kimseler oldukları Kur'ân'da ayrıca dile getirilmiştir: “*Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara sataştıkları zaman, “selâm!” der (geçer)ler*” (Furkan: 25/63). Bu âyette geçen “*Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir*” ifadesini müfessirler, gurur ve kibre kapılmadan, fesat ve Allah'a isyan peşinde koşmadan, sekîne, vakar, tevazu ile yürüme gibi anlamlarda yorumlamışlardır.⁴⁹ Zaten ifrât ve tefrîte düşmeden dengeli yürümek, teenniyle hareket etmek, istikametli bir hayat çizgisine sahip olmak, peygamber ahlâkından sayılmıştır. Bundan dolayıdır ki, vicdanlarında Allah'a kulluğun idrakine varmış bulunan mü'min kimseler, gururlu, kibirli, kaba ve saygısız değil; sakin, vakûr, mu'tedil, mütevazı, terbiyeli ve başkalarına eziyet etmeyecek biçimde yürürler; cahilce davranışlara da itibar etmezler.⁵⁰

Her hususta olduğu gibi yürüyüş konusunda da Hz. Peygamber insanlık için en güzel örnek teşkil etmiştir. Ali b. Ebî Tâlib ve Ebû Hureyre gibi sahabîlerin naklettiğine göre, Hz. Peygamber yürürken, yer âdeta ayakları altında dürülür gibi olurdu. Bir tarafa bakacağı zaman tüm vücuduyla dönerdi. Adımlarını atarken yokuş aşağı iniyor gibi atar ve hafifçe öne eğilerek yürürdü. Yokuş yukarı çıkarken de öyleydi. Yürürken gözleri yukarıya bakmaktan çok yere bakardı. Bakışı da çoğu zaman tefekkür eden bir kimsenin bakışı gibiydi. Yürüyüşü yavaş olmadığı gibi çok hızlı da değildi. Yani yürüyüşü ifrât ve tefrîttен uzak, vasat bir biçimdeydi. Fakat bazen arkasından kendisini takip edenler, O'ndan geri kalmamak için büyük bir gayret harcarlardı. O ise gayet rahat bir tavırla yürürdü. Çünkü yürürken adımlarını uzun ve seri atardı. Bununla beraber her halinden sükûnet ve vakar dökülürdü. Ayaklarını yere sertçe vurmazdı. Yürümesinde katiyyen bir yorgunluk izi sezilmezdi. Bir noktaya odaklanmış gibi varacağı istikamete doğru güvenli adımlarla yürür, zorunlu bir hal belirmediği de sağına soluna bakmazdı.⁵¹ Bu yürüyüş şekli ise, ancak kararlı, gayretli, belli bir misyona sahip ve cesur insanların yürüyüşü olabilir.

İnsanın yürüyüşü ile temsil ettiği kimlik arasında ciddi bir ilişki söz konusudur. Müslümanlar, kibir ve gururla yürümekten sakındırıldıkları gibi, zayıf, kuvvetsiz, küçümsenecek bir tarzda yürümekten de sakındırılmışlardır. Nitekim tavaf yaparken “remel” yapılır.⁵² Genel manada hızlı yürümek aşırılık

⁴⁹ Taberî, *Camiû'l-Beyân*, 19/ 293; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/ 67.

⁵⁰ Ergün Çapan, “Kur'ân'da Bir Ahlâk Ölçüsü Olarak ‘Yürüme Tarzı’”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa, Temmuz–Aralık 2011, sayı 26: 42.

⁵¹ Tirmizî, “Şemail”, 14-15; Sünen, “Menakıb”, 12.

⁵² Remel; omuzlar silkelenerek, sıçramaksızın hızlıca yürümek demektir.

olarak nitelendirilir. Ancak “remel” yaparken hızlı yürümek görülen lüzum üzerine emredilmiştir.

Hız. Peygamber (sas), ashabı ile birlikte umre yapmak için Mekke'ye geldiğinde müşrikler “Yesrib (Medine) hummasının zayıf düşürdüğü bir takım insanlar geliyor” diyerek Müslümanların bitkin, güçsüz insanlar olduğunu öne sürüp onları küçümseyen bir davranış sergilemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Müslümanların kuvvetli olduklarını göstermek için tavaf yaparken ilk üç şavtta iki Rüknu Yemanî arasında remel yapmalarını emretmiştir. Bu durumu gören Müşrikler: “Bunlar mı hummanın bitkin düşürdüğünü sandığınız insanlar, bunlar falan ve falandan daha sağlamış!” dediler.⁵³

Kur'ân-ı Kerîm'de, tavsiye edilen bir yürüyüş şekli olan bayanların hayâ, edep ve vakarla yürümesi ve kadınların bir erkekle konuşma esnasında nasıl bir tavır takınmaları gerektiği Hz. Şuayb'ın (as) kızları ile örneklendirilmektedir. Şöyle ki, Hz. Musa (as) Medyen suyunun yanına geldiğinde oradaki insanların, hayvanlarını suladığını; iki genç kızın ise bir kenarda hayvanlarıyla birlikte beklediğini görmüştür. Kızlara neden böyle yaptıklarını sorduğunda onlar da babalarının yaşlı olduğunu ve herkesin hayvanlarını sulayıp gittikten sonra hayvanlarını sulayabileceklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Musa onların hayvanlarını kuyudan su çekerek sulamış, onlar da hayvanlarını alıp evlerine dönmüşlerdir. Bir müddet sonra o iki kız kardeşten birisi tekrar Hz. Musa'ya gelerek babalarının kendisine hayvanlarını sulama karşılığında ücret vermek istediğini (Bkz. Kasas: 28/22-25) söylemiştir.⁵⁴ Kur'ân, kızlardan birinin tekrar gelip Hz. Musa ile konuşmasını şu şekilde anlatmaktadır: “Az sonra o iki kızdan biri hayâ ve edep abidesi halinde yürüyerek çıkageldi ve ‘Bize sunduğun sulama hizmetinin ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor dedi’” (Kasas: 28/25). Bu âyetteki “تمشي” fiili, “على إستحياء” ifadesinin kendisi üzerine bina edilmesi için zikredilmiştir. Zira âyetin başındaki “جاءته” zaten “gelmeyi” ifade ettiğinden ayrıca “تمشي”nin zikredilmesine gerek yoktur.⁵⁵ Burada yürümenin hayâ üzerine bina edilerek zikredilmesinde bu yürüyen bayanın ne kadar hayâlı olduğuna bir vurgu vardır.

Netice itibariyle Kur'ân, insanın gururlanarak, kibirlenerek, çalım atarak ve böbürlenerek yürümesini yasaklamış, bunun yerine tevazu, vakar, sükûnet ve hayâ içinde mutedil bir biçimde yürümesini emretmiştir. Kur'ân'da ilgili âyetlerde gururla, kibirle, kasıla kasıla yürümenin dünya ve ahiretteki kötü

⁵³ Buhârî, “Hac”, 55; “Megâzî”, 43; Müslim, “Hac”, 240; Tirmizî, “Hac”, 39.

⁵⁴ Âlûsî, *Ruhu'l-Meanî*, 10/ 266.

⁵⁵ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/ 103.

akıbetine dikkat çekilerek yasaklanmış; insana nimetlerin gerçek sahibi olan Allah (cc) karşısındaki konumu, aczi, fakrı hatırlatılarak böyle olumsuz ve aşırı bir davranıştan kurtulma yolu gösterilmiştir. Böylece Kur'ân, bazı aşırılıklar karşısında yapılması gerekenleri ve bu hususta Hz. Peygamber'in örnek alınmasını ortaya koymuştur.

6. SONUÇ

Allah (cc), her şeyi ölçülü ve dengeli yaratmış, insanların bu ölçüyü ve dengeyi korumalarını ve bunu bozacak davranışlardan uzak durarak itidal üzere bulunmalarını emretmektedir. Ancak Allah'ın (cc) bu emirlerine başkaldıran insanların, inanç ve ibadet başta olmak üzere günlük hayatın birçok safhasında aşırıya düştükleri görülmektedir.

Kur'ân, tıka basa yiyerek ve içerek isrâfta bulunmayı tasvip etmediği gibi, tamamen yeme ve içmeyi terk ederek aşırıya kaçmayı da uygun görmemiş, yemek için yaşamayı değil, yaşamak için yemeyi prensip edinmiştir. Böylece İslam, bu hususta belirlediği ölçünün dışına çıkmayı ifrât ve tefrît olarak göstermiş, her iki boyut arasında yer alan mutedil çizgiyi de istikamet olarak tanımlamıştır.

Kullanılması haram olan elbiselerin giyilmesini de farz olan giyinmenin terk edilmesini de aşırılık olarak gören Kur'ân, aşırı pahalı giysiler giymeyi, isrâf; imkân olduğu halde bayağı ve adi şeyler giymeyi cimrilik saymıştır. Böylece avret mahallerini örtmek ve güzel görünmek için giyinip-kuşanmak emredilmiş, elbisenin şeffaf ve vücut hatlarını belli edecek tarzda dar olmaması gerektiği öne sürülerek insanların itidalli olması tavsiye edilmiştir.

Marufu emretmek, münkere engel olmak ve Allah'ı zikretmek dışındaki tüm sözlerin insanın aleyhine olduğu ifade edilmiştir. İstenmeyen ve yasaklanan tüm bu sözler, İslam'da aynı zamanda aşırılık olarak gösterilmiştir. Güzel sözün bir tür sadaka olduğunu savunan İslam, doğru konuşmayı, yumuşak konuşmayı konuşma ilkelerinden sayarak konuşmamızda mu'tedil olmamızı istemiştir. Konuşurken sesin tam kısılmasını aşırılık olarak gören sesin yükseltilecek merkep sesine benzetilmesini de aşırılık saymıştır.

Kur'ân, kibirle, çalım ve kendini beğenmiş bir tavırla yürümeyi şiddetle yasaklamış, bunu, kendisini rahatlatmaya çalışan psikolojik bir hastalık halinin ifadesi olarak göstermiştir. Savaşta düşmanı korkutma amaçlı çalım ve yürümeyi aşırılık saymamış aksine bunu emretmiştir. Kur'ân'da ise, örnek insanların nite-

likleri verilirken, bunların vakar ve tevazu ile yürüyen kimseler oldukları belirtilmiştir.

İnsanın yürüyüşü ile temsil ettiği kimlik arasında ciddi bir ilişki olduğundan söz eden İslam, Müslümanları kibir ve gururla yürümekten sakındırdığı gibi, zayıf, kuvvetsiz, küçümsenecek bir tarzda yürümekten de sakındırmıştır. Genel manada hızlı yürümek aşırılık olarak görülmüştür. Ancak tavaf esnasında “remel” yaparken hızlı yürümek görülen lüzum üzerine emredilmiştir. Böylece Kur'ân, günlük hayatın her aşamasında tutarlı ve dengeli yaşamının ölçüsünü ortaya konmuş, bu ölçünün üzerine çıkmanın da altına inmenin de aşırılık olduğunu var sayarak her zaman itidal üzere olmayı tavsiye etmiştir.

7. KAYNAKÇA

- Ali el-Kârî, Alî b. Sultan Muhammed (v.1014/1605), *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih* (1-10), Beyrut 1414/ 1994.
- Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdullah, (v.1270/1854), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'û'l-Mesânî* (thk.: Alî Abdalbârî Atiyye), (1-16), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1415.
- Altuntaş, Halil-Şahin, Muzaffer, *Kur'ân'ı Kerim Meâli*, DİB., Yay. Ankara 2010.
- Bedir, Lokman, “Genç Neslin Camilere Alışmasında/Alışmamasında Üslûbun (Lisân-ı Hâl ve Lisân-ı Kâl'in) Etkisi”, *Uluslararası Cami Sempozyumu*, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2018, sayı 2: ss. 655-667.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl (v.256/879), *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi* (trc.: Mehmed Sofuoğlu), (1-15), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1988.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (v.370/981), *Ahkâmu'l-Kur'ân* (thk.: Abdusselâm Muhammed Alî Şâhîn), (1-2), 2. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1428/ 2007.
- Çapan, Ergün, “Kur'ân'da Bir Ahlâk Ölçüsü Olarak 'Yürüme Tarzı'”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa 2011, sayı 26: ss. 31-60.
- Çiftçi, Ebûseyf, *İslam'da İsrâf ve Lüks*, Elif Matbaacılık, Ankara 1972.
- Dehlevî, Şâh Veliyyullah (v.1180/1766), *Hucetullâhi'l-Bâliğa* (trc.: Mehmet Erdoğan), Ankara 2003.
- Ebû Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs (v.327/938), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (thk.: Es'ad Muhammed et-Tayyib), (1-10), Mektebetu'l-Asriyye, trz.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir (v.1393/1973), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (1-30), ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tunus 1984.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzuddîn, *Usdu'l-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahâbe* (thk.: Alî Muhammed Muavviz, Ahmed Abdu'l-Mevcûd), Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1996.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İmaduddîn (v.774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (thk.: Sâmi b. Muhammed Selâme), (1-8), Daru't-Tayyibe li'n-Neşr, 1420/1999.

- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (v.273/ 887), *es-Sünen* (thk.: M. Fuâd Abdalbâki), (1-2), Kahire 1952.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem (v.711/1311), *Lisânu'l-'Arab* (thk.: Yusuf Bikâ'î, İbrâhîm Şemsuddîn, Nedâl Alî), (1-4), Beyrut 1426/ 2005.
- İleri, Canan ve diğeri, *Sözlü ve Yazılı Anlatım*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1998.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (v.671/1273), *el-Câmi' li Âhkâmi'l-Kur'ân* (thk.: Ahmed Berdûnî, İbrâhîm Etfîş), (1-20), Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire 1964.
- Kutup, Seyyid (v.1966), *Fî Zilâli'l-Kur'ân* (çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu), (1-10), Dünya Yay., İstanbul 1991.
- Mâverdi, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Muhammed (v.450/1058), *en-Nuket ve'l-Uyûn (Tefsiru'l-Mâverdi)* (thk.: Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdurrahîm), (1-6), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trz.
- Mubârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim (v.1354/1935), *Tuhfetu'l-Ahvezî Şerhu Câmi'it-Tirmizî*, (1-10), Beyrut 1410/ 1990.
- Munâvî, Muhammed Abdurrauf (v.1031/1621), *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'is-Sağîr*, (1-6), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî (v.261/874), *Sahîh-i Müslim Tercelesi* (trc.: Ahmed Davudoğlu), (1-11), Sönmez Neşriyat, İstanbul 1973.
- en-Nesâî, Ahmed b. Şu'âyb (v.302/915), *Sünen-i Nesâî* (trc.: Bedrettin Çetiner), (1-8), Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'ân'da Konuşma ve İlkeleri*, Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (Türkiye), 2012.
- er-Râzî, Fahreddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ümer (v.606), *Mefatihü'l-Gayb (Tefsir-i Kebir)* (çev.: Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), (1-23), Akçağ Yay., Ankara 1990.
- Salman, Yüksel ve diğeri, *Hz. Peygamber'in Örneği, İslâm'ın Sosyal Dayanışma ve İsrâfa Bakışı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.
- Soysaldı, Mehmet, "Kur'ân'da İsrâf Kavramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Dergisi*, Samsun 2005, sayı 18-19: ss. 93-127.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekr (v.911/1505), *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bil-Me'sûr* (1-16), Ocak Yay., İstanbul 2012.
- Şa'ban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), TDV Yayınları, Ankara 1996.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed (v.1250/1834), *Fethu'l-Kadîr el-Câmiu Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr*, (1-5), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v.310/922), *Câmi'u'l-Beyân ân Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (nşr.: Ahmed Muhammed Şâkir), (1-24), Muessetu'r-Risâle, Kâhire 1420/ 2000.

544 • Kur'an'ın Bazı Aşırılıklar Karşısındaki Tutumu

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (v.279), *Sunen-i Tirmizî Tercemesi* (trc.: Osman Zeki Mollamehmetoğlu), (1-6), Yunus Emre Yay., İstanbul, trz.

Yeniçeri, Celal, *İslam Açısından Tüketim ve Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ahmed (v.538/1144), *el-Keşşâf ân Hakâiki Gavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, (1-4), Beyrut 1407.